

ammattimaisuutensa taakse ”epäpoliittiseksi” kriisinhallintajärjestöksi?

Kirjoittaja on vapaa tiedetoimittaja ja filosofi.

Pirun pitkä historia

■ ILKKA PYYSIÄINEN

Kuula, Kari. *Paholaisen biografia: Pahan olemus, historia ja tulevaisuus*. Kirjapaja 2010.

Suomessa Pirulla on monta nimeä: luisuotsa, pörö, tilkkuhattu, vanhaerkki, vihtahousu ja niin edelleen. Puhutaan myös ”pikkupiruisista”, jotka ovat toisinaan ”kalmanväkeä” eli kuolleiden henkiä. Piru on usein pimeyden voima, joka ei siedä päivänvaloa ja kaikkoaa kukon kiekuessa. Hän ei myöskään saata lausua Jeesuksen nimeä eikä siedä kristillisiä symboleja. Piru näyttyy joskus peilissä tai jonakin eläimenä, hänen tuntomerkkeinä ovat usein kaviojalka ja sarvet. Piru esiintyy myös moralistina. Kun pelataan pyhänä korttia, tansitaan tai tehdään arkityötä jumalanpalveluksen aikaan saattaa Piru ilmaantua. Leikinpäiten Pirulle annettu lupaus saa Pirun ilmestymään usein kohtalokkain seurauksin.

Suomalaisen kansanperinteen Piru on vahvasti kristillisen perinteen muokkaama. Vaikka pahuus on eri kulttuureissa aina henkilöity johonkin tiettyyn hahmoon, on Piruun liittyvä uskomus ikuisesta rangaistuksesta helvetissä lähinnä kirjauskonnoille tyypillinen ajatus. Raamatuntutkija, dosentti Kari Kuula jatkaa *Piru*-kirjal-

laan osin samaa tematiikkaa, jota hän niin oivallisesti käsitteli edellisessä teoksessaan *Helvetin historia* (2006). Tarina alkaa Vanhasta testamentista, jatkuu teologisten käsitysten tarkastelulla ja siirtyy sitten käytännön diabolologian (*diabolos* = Piru) kautta Piruun kirjallisuudessa ja kansantarinoissa. Luvussa viisi käsitellään uskonpuhdistuksen ja valistusajattelun käsityksiä, lopuksi pohditaan pahan ongelmaa modernimmin. Nykyaikaiset riivaukseen ja manaukseen liittyvät rituaalit kaikkine järjettömyksineen jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Teos on asiantunteva ja sujuvasti, jopa hauska, kirjoitettu. Esipuhe ja ensimmäisen luvun periaatteelliset pohdinnat sen sijaan herättävät tiettyjä kriittisiä kysymyksiä. Kuula tunnustaa olevansa kristinuskoon sitoutunut tutkija, joka kuitenkin pyrkii objektiiviseen kuvaukseen ja välttää kannanottoja totuuskytymyksiin. Hän myös myöntää, ettei vielä osaa sanoa, mitä hän pohjimmiltaan ajattelee Pirusta. Yhtäältä hän näyttää pitävän Pirua uskomus- eli satuolentona (s. 14), toisaalta hän korostaa ”Pirun” olevan teologinen käsite ja sellaisena ehdottoman tarpeellinen maailman pahuuden mysteerin edessä (s. 18, 21). Kuula vaikuttaa ajattelevan, että psykologialla voisi olla jotakin annettavaa, kun tutkitaan uskomuksia satuolentoista, mutta että teologia on täysin ihmismielestä riippumaton käsitejärjestelmä. Tässä piilee syvä ongelma.

Piru on Kuulan mukaan ensisijaisesti teologinen käsite. ”Teologiset ja filosofiset ajatuskulut ovat takaneet Paholaisen idean kovan ytimen, jonka ylle psykologiset lainalaisuudet ovat sitten puke- neet erilaisia vaihdettavissa olevia

vaatekertoja eli ilmiäsuja” (s. 21). Näin ollen psykologinen selittäminen ei kerro Pirun ”perimmäisestä ideasta” vaan vain ihmisten psykologia ja sosiodynamiikasta. Kuulan käsitys psykologisesta selittämisestä on perin outo: hänen mukaansa kuka tahansa ”saunafilosofi” löytää sen avulla mieleisensä tyhjentävän selityksen. Näin psykologiatiede ja kansanomaisen psykologisointi menevät iloisesti sekaisin.

Jos jokin kova ydin on olemassa, niin se on juuri ihmisten lähes yleismaailmallinen taipumus henkilöidä pahuus demoneihin, piruihin ja niin edelleen. Buddhalais-sakin perinteessä paha henkilöityy olentoon nimeltä *Māra* (tappava); hänen epiteettinsä on *pāpimā* eli kehno. Teologia ei suinkaan aloita puhtaalta pöydältä vaan kansanuskomuksista, joita se sitten täsmentää ja muokkaa abstraktiksi käsitejärjestelmäksi. Tämä ei tapahdu ilman mitään psykologiaa motiiveja ja valtapyrkimyksiä tai riippumatta ihmismielen kognitiivisista rajoitteista ja emotioista. Psykologia voi auttaa selittämään, miksi ja miten piru-uskomukset ovat muodostuneet ja miksi ne ovat niin tarttuvia.

Mikäli on olemassa jokin Pirun ”perimmäinen idea”, jota psykologia ei tavoita, niin ollaan jo lähellä ajatusta, että Piru on sittenkin todellinen olento tai ainakin jonkinlainen ihmismielestä riippumaton platoninen idea. Toisaalta Kuula kyllä erittelee varhaiskristillisten tekstien uskomuksia asian-tuntevan kriittisesti ja esimerkiksi osoittaa, että kertomus ”synti- lankeemuksesta” ei alun perin ollut sellainen kosmiset mittasuhteet omaava keskeinen tapahtuma kuin miksi teologit ovat sen myöhemmin muokanneet.

Mutta Kuula kirjoittaa myös, että vaikka historian kauheuksille voidaan antaa mytologiasta riippumattomia järkiselityksiä, ne kaikki jäävät ”jotenkin vaillinaisiksi”. Siksi tarvitaan Paholaisen symboli, ei niinkään selittämään kuin täyttämään se aukko, joka syntyy, kun kaikki selitykset loppuvat (s. 18). Tässä järkiselitysten vaillinaisuus ei kuitenkaan tarkoita niiden puutteellisuutta vaan ennemminkin epätydyttävyyttä. Monille esimerkiksi tsunamin selittäminen mannerlaattojen liikkeillä ei riitä. Oli selitys miten pätevä tahansa, sen päälle on ympättävä uskomus yliluonnollisesta toimijasta, olkoon se sitten Piru tai Jumala. Mutta juuri tällaista tulkintataipumusta voidaan selittää psykologian avulla (ks. I. Pyysiäinen, *Supernatural Agents*, Oxford University Press, 2009). Se, että joku ei koe näitä selityksiä emotionaalisesti tyydyttävänä ei tarkoita, että selitykset olisivat puutteellisia teieteellisinä selityksinä.

On luonnollisesti mahdollista kirjoittaa ideoiden aatehistoriaa pohtimatta niiden psykologiaa taustoja, mutta tällöin olisi reilumpaa kertoa lukijalle asiallisesti tehdystä rajauksesta, ilman amatööri- määisiä yrityksiä osoittaa psykologian naiivius. Aatehistorioitsijan ei myöskään tarvitse olettaa tutkimensa ideoiden omaavan jonkin mystisen ”perimmäisen” olemuksen. Arthur Lovejoyn tunnettu aatehistorian metodinen käsite ”*unit ideas*” on sekin saanut kritiikkiä osakseen (esim. Jaakko Hintikka).

Esittämäni kritiikin ei kuitenkaan tarvitse häiritä Kuulan kirjan lukunautintoa. Itse Paholaisen idean historia on kirjoitettu asian-tuntevasti, elävästi ja oivaltavasti.

Paikoin esitystä olisi ehkä kuitenkin voinut hieman tiivistää tai ainakin elävöittää jonkinlaisilla selityksillä. Nyt varhaiskristillisten tekstien ja teologisten teosten kovin tarkka referointi herättää kristinuskoon sitoutumattomassa lukijassa toisinaan jopa hieman koomisia vaikutelmia. Vanhojen tekstien ideat eivät aina avaudu modernille lukijalle. Kaikesta huolimatta teosta voi mielihyvin suositella aate- ja teologian historiasta kiinnostuneille. Kuula on tehnyt merkittävän kulttuuriteon kootessaan yhteen jokseenkin kaiken olennaisen, mitä kristillisestä Pirusta on aikojen kuluessa kirjoitettu ja asettaessaan tekstit historiallisiin yhteyksiinsä.

Kirjoittaja on uskontotieteen yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.